

Διδάγματα από την ιστορική εμπειρία της ΕΣΣΔ - Προσεγγίσεις για τη σοσιαλιστική προοπτική των χωρών της ΕΕ

Γιάννης Τόλιος, διδάκτωρ Οικονομικών

ytolios@gmail.com

<https://ytoliosblog.wordpress.com>

Εισαγωγή

Η συζήτηση στη «Διεθνή Διαδουκτική Συνδιάσκεψη» (20-21 Αυγούστου 2021) με πρωτοβουλία διεθνών επιστημονικών φορέων,¹ σχετικά με τις αιτίες κατάρρευσης του εγχειρήματος του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην ΕΣΣΔ, επ' ευκαιρία των 30 χρόνων των γεγονότων της Μόσχας (Αύγουστος 1991), έχει όχι μόνο ιστορική σημασία, αλλά συνδέεται με την σοσιαλιστική προοπτική των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών, τόσο γενικά, όσο και ιδιαίτερα των χωρών της ΕΕ συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

1. Το εγχείρημα σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στην ΕΣΣΔ

Από το ευρύ φάσμα αναλύσεων και ερμηνειών που έχουν γίνει διεθνώς τα τελευταία 30 χρόνια, ξεχωρίζουμε ορισμένες θεωρήσεις, οι οποίες με βάση τις ιδεολογικές τους αφετηρίες, δίνουν κατά κάποιον τρόπο και διαφορετικές προβλέψεις για την κίνηση των σύγχρονων κοινωνιών στο μέλλον. Μια ομάδα επιχειρημάτων θεωρεί ότι η κατάρρευση του 'υπαρκτού' αποτελεί απόδειξη ότι η ιδέα του σοσιαλισμού είναι μια ουτοπία που η απόπειρα εφαρμογής της στην πράξη απέτυχε παταγωδώς, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα περί αιωνιότητας του καπιταλιστικού συστήματος. Πρόκειται για αντίληψη που εκφράζεται με το γνωστό ισχυρισμό περί του 'τέλους της ιστορίας'!

Μια άλλη ομάδα επιχειρημάτων αμφισβητεί τόσο την αναγκαιότητα όσο και τη δυνατότητα ριζοσπαστικού μετασχηματισμού της αστικής κοινωνίας, προβάλλοντας την ιδέα των μικρο-μεταρρυθμίσεων και βελτιώσεων του συστήματος, προς μια ανθρωπινότερη κοινωνία. Μια τρίτη ομάδα επιχειρεί να υπερασπισθεί την υπόθεση του σοσιαλισμού, επιστρατεύοντας αντιλήψεις και πρακτικές κυρίως της σταλινικής περιόδου, προτείνοντας ουσιαστικά την επανάληψη του ίδιου μοντέλου «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού» για το μέλλον. Τέλος, μια τέταρτη ομάδα, ψηλαφώντας τις αιτίες αποτυχίας, επιχειρεί με αφετηρία την αρχή της «διαλεκτικής άρνησης», να διερευνήσει νέους ελπιδοφόρους δρόμους υπέρβασης του καπιταλισμού και κίνησης των σύγχρονων κοινωνιών προς το μέλλον, το σοσιαλισμό και κομμουνισμό. Σε αυτό το ρεύμα αντιλήψεων θα κινηθεί η παρούσα εισήγηση στην εξέταση της εμπειρίας σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της ΕΣΣΔ, τόσο στην οικονομική βάση, όσο στο θεσμικό και πολιτικό εποικοδόμημα, στην κοινωνική και την πνευματική ζωή της σοβιετικής κοινωνίας.

¹. Το κείμενο αποτελεί σημεία της εισήγησης που έγινε στη «Διεθνή Διαδουκτική Συνδιάσκεψη» (20-21 Αυγούστου 2021), με θέμα: "**WHY THE USSR HAS GONE: LESSONS FOR THE FUTURE SOCIALISM**", που διοργάνωσαν οι διεθνείς επιστημονικοί φορείς: **a)** 'Center for Modern Marxist Studies, Faculty of Philosophy of 'Lomonosov' Moscow State University, **b)** 'Russian National Library 'Plekhanov House' and **c)** 'Rosa Luxemburg Foundation'.

Ειδικότερα στο πεδίο της οικονομίας το κυριότερο πρόβλημα, όπως θα εξετάσουμε πιο κάτω, συνδέεται με την επιβολή ενός διοικητικού και υπερβολικά συγκεντρωτικού μοντέλου διεύθυνσης της οικονομίας² και την άκαιρη εγκατάλειψη της 'Νέας Οικονομικής Πολιτικής' (ΝΕΠ) που διατύπωσε ο Λένιν. Οι συγκεκριμένες επιλογές ήταν προϊόν συγχύσεων και ιδεοληψιών για τις σχέσεις μεταξύ «πλάνου και αγοράς» ή μεταξύ «πλάνου και λειτουργίας του νόμου της αξίας», στη διαδικασία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Οι συγκεκριμένες συγχύσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο και στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις της «Περεστρόικα» οι οποίες τελικά άνοιξαν το δρόμο της επιστροφής στον καπιταλισμό, τον οποίο λίγο αργότερα ακολούθησαν και οι άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, μέλη της ΚΟΜΕΚΟΝ³ (Πολωνία, Ανατ.Γερμανία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Βουλγαρία και Ρουμανία), καθώς επίσης η Γιουγκοσλαβία και η Αλβανία.

Ένα δεύτερο πρόβλημα αφορά το πολιτικό σύστημα, τη λειτουργία του σοβιετικού κράτους και ρόλο του ΚΚΣΕ. Τα νέα κύτταρα της λαϊκής εξουσίας, τα «σοβιέτ» των εργατών-αγροτών-στρατιωτών, με την ταύτιση κόμματος και κράτους (τα κομματικά στελέχη ήταν κατά κανόνα και υπηρεσιακά στελέχη του κρατικού μηχανισμού) και τη βαθμιαία αφυδάτωσή τους από τις δημοκρατικές λειτουργίες, οδήγησαν σε αποξένωση των εργαζόμενων από τη διεύθυνση των κοινωνικών υποθέσεων. Στην ουσία από όργανα λαϊκής εξουσίας μετατράπηκαν σταδιακά, σε γραφειοκρατικά όργανα μιας "εν πολλοίς" αυταρχικής εξουσίας.⁴ Η προσπάθεια αλλαγών στο πολιτικό σύστημα με τη λεγόμενη πολιτική «Γλάσνοστ», έγινε χωρίς βαθύτερη θεώρηση των ταξικών και εθνικών σχέσεων και σε απόσπαση από τα κρισιακά προβλήματα της οικονομίας, με αποτέλεσμα αντί τα μέτρα εκδημοκρατισμού να οδηγήσουν στην ενδυνάμωση του σοσιαλισμού, λειτούργησαν αποσυνθετικά στο ομοσπονδιακό οικοδόμημα της ΕΣΣΔ και την άνοδο στην εξουσία δυνάμεων που άνοιξαν το δρόμο επιστροφής στον καπιταλισμό.

². Αναλυτικότερα βλ. εισήγηση στη σύνοδο του Ανωτάτου Σοβιέτ (29.6.87) του πρόεδρου του Υπουργικού Συμβουλίου της ΕΣΣΔ, Ν. Ι. Ριζκόφ. «Η Περεστρόικα στους τόπους δουλειάς: Ντοκουμέντα-Διάλογος», εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1988, σελ. 88.

³. Η πορεία «μετάβασης» των ευρωπαϊκών χωρών της ΚΟΜΕΚΟΝ στην «οικονομία της αγοράς», εκτός από αντιφατική ήταν και ιδιαίτερα οδυνηρή για τους λαούς, κυρίως την πρώτη 5ετία, με υψηλό πληθωρισμό και ανεργία, πτώση παραγωγής και βιοτικού επιπέδου, υποβάθμιση κοινωνικής προστασίας, κ.ά. Αναλυτικότερα βλ. Γιάννης Τόλιος, 1995, «Οι οικονομίες των πρώην 'σοσιαλιστικών χωρών' 5 χρόνια μετά». Περιοδικό «Αλφα», Νοέμβρης 1995, Αθήνα, σελ. 46-51

⁴. Κατά τον τότε ΓΓ του ΚΚΣΕ, Μ. Γκορμπατσόφ, οι αιτίες του φαινομένου βρίσκονται στο ότι «σε ένα ορισμένο στάδιο το πολιτικό σύστημα που δημιουργήθηκε με τη νίκη της Μεγάλης Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης παραμορφώθηκε σοβαρά. Σαν αποτέλεσμα είχαμε και την παντοδυναμία του Στάλιν και του περιβάλλοντος του και το κύμα διώξεων και παρανομιών... Οι αποφάσεις του 20ού Συνεδρίου έδιναν τη δυνατότητα να υπερνικηθούν οι παραβιάσεις των λενινιστικών αρχών της ζωής του κόμματος και του κράτους. Αλλά αυτές οι δυνατότητες δεν αξιοποιήθηκαν, πριν απ' όλα λόγω της υποτίμησης και υποβάθμισης της σημασίας της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. ...Η γραφειοκρατικοποίηση των κρατικών δομών, η αποδυνάμωση της κοινωνικής δημιουργίας των μαζών, συνήθισαν την κοινωνία στη μονόπλευρη και στατική σκέψη». (Εισήγηση στη 19^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΣΕ, 28.6.1986, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, σελ. 41, 43).

Ένα τρίτο πρόβλημα, συνδέεται με το ρόλο των κοινωνικών οργανώσεων (συνδικαλιστικών, αγροτικών, πολιτιστικών, επιστημονικών, κ.λπ.). Από φορείς υπεράσπισης των ιδιαίτερων συμφερόντων των μελών τους και από δημοκρατικά κύτταρα ελέγχου και στήριξης της νέας εξουσίας, μετατράπηκαν σταδιακά σε ιμάντες μεταβίβασης κομματικών εντολών και σε απολογητικούς μηχανισμούς της κεντρικής διοίκησης, με αποτέλεσμα τη γραφειοκρατικοποίηση τους, την απώλεια αξιοπιστίας και αυτοτελούς προωθητικής δύναμης στο σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ο νόμος για τις «εργασιακές κολεκτίβες» και τη συμμετοχή των εργαζόμενων που ψηφίστηκε επί Ανδρόπωφ, παρά τα θετικά του δεν μπόρεσε από μόνος του να δώσει ισχυρή αναζωογονητική ώθηση στην πραγματική συμμετοχή των εργαζόμενων στη διεύθυνση των επιχειρήσεων και γενικότερα των υποθέσεων της κοινωνίας.

Ένα τέταρτο πρόβλημα αφορά το επίπεδο θεωρητικής σκέψης. Ο περιορισμός της έρευνας και της ελευθερίας έκφρασης, ιδιαίτερα στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, η κυριαρχία μιας 'σχολαστικιστικής' προσέγγισης του μαρξισμού, η 'τσιτατολογία', τα «προπαγανδιστικά στερεότυπα» και ο «δογματισμός», περιόρισαν τον εντοπισμό λαθών και την έγκαιρη διόρθωση τους. Αντί η 'διαλεκτική των ιδεών να απορρέει από την διαλεκτική των πραγμάτων' είχαμε σχεδόν το αντίθετο. Η κριτική σκέψη αντικαταστάθηκε από την απολογητική, ενώ η συγκάλυψη και ο εξωραϊσμός προβλημάτων έγινε κανόνας. Όλα αυτά δυσκόλεψαν την υπέρβαση των σύνθετων προβλημάτων και τεράστιων δυσκολιών που είχε να αντιμετωπίσει μια χώρα κατεστραμμένη από τον εμφύλιο πόλεμο και με χαμηλό ως μέσο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών της δυνάμεων, στη διερεύνηση ενός δύσβατου και άγνωστου δρόμου κοινωνικών μετασχηματισμών προς μια ανώτερη κοινωνία.

Τέλος στις πιο πάνω δυσκολίες πρέπει να προσθέσουμε μια ακόμα ιδιαίτερα σημαντική, την πολύμορφη πίεση των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, αρχικά με την ένοπλη επέμβαση για κατάπνιξη της λαϊκής εξουσίας και την επιβολή ενός καταστρεπτικού εμφυλίου πολέμου και στη συνέχεια, με την εισβολή των χιτλερικών στρατευμάτων στο έδαφος της ΕΣΣΔ (1940-45) που στοίχισε τη ζωή σε 20 εκατ. πολίτες και τεράστιες υλικές καταστροφές. Επίσης μεταπολεμικά με τον «ψυχρό πόλεμο» και την επιβολή μιας «κούρσας εξοπλισμών», στερώντας πολύτιμους πόρους για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της ΕΣΣΔ. Τέλος η πολύμορφη επιθετικότητα, εχθρότητα, υπονομευτικές ενέργειες, η δυσφήμιση, παραπληροφόρηση, κά, δυσκόλεψαν την ομαλή ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών και τη χαλάρωση των κατασταλτικών λειτουργιών του σοβιετικού κράτους.

Παρ' όλα αυτά στην αξιολόγηση της ιστορικής εμπειρίας της ΕΣΣΔ, δεν πρέπει να παραγνωριστεί ή να υποτιμηθεί, η μεγάλη συνεισφορά της σε μια σειρά τομείς και πεδία, όπως στον κοινωνικό τομέα (δωρεάν παιδεία, υγεία και κοινωνική φροντίδα προς όλους του πολίτες), ισοτιμία ανδρών-γυναικών και εθνοτήτων, ανάπτυξη πολιτισμού και αθλητισμού, ανάπτυξη επιστημών ιδιαίτερα της διαστημικής, στήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων των λαών για αποτίναξη του αποικιακού ζυγού, πολιτική ειρήνης και συνεργασίας μεταξύ χωρών κά.

Το εγχείρημα του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στην ΕΣΣΔ, δεν ήταν μοιραίο να έχει τη συγκεκριμένη κατάληξη. Μπορούσαν να γίνουν διορθωτικές παρεμβάσεις, κατ' αρχάς στο πεδίο της οικονομίας (όπως δείχνουν παρά τις αντιφάσεις τους, οι εμπειρίες των μεταρρυθμίσεων σε Κίνα, Βιετνάμ, Κούβα)⁵ και στη συνέχεια να προχωρήσουν σε αλλαγές στο πολιτικό εποικοδόμημα, ώστε να αποφευχθεί όχι μόνο το τεράστιο κοινωνικό κόστος από το «σοκ» της καπιταλιστικής παλινόρθωσης (οικονομία της ελεύθερης αγοράς), όσο κυρίως να παραμείνει ανοικτός ο δρόμος προς το μέλλον. Δυστυχώς η ταυτόχρονη προσπάθεια ριζοσπαστικών αλλαγών στην οικονομία και στο πολιτικό σύστημα που εφάρμοσε ο Γκορμπατσόφ με την πολιτική της «Περεστρόικα» και της «Γκλάσνοστ» (1986-91), αποδιάρθρωσαν τη λειτουργία της σοβιετικής κοινωνίας, δημιούργησαν έντονες αντιθέσεις που δεν ήταν σε θέση να ελέγξει, με αποτέλεσμα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα 'οπερέτα' των 'συντηρητικών' τον Αύγουστο 1991, να ανέλθει το στην εξουσία ο Γιέλτσιν, ως εκπρόσωπος των δυνάμεων της καπιταλιστικής παλινόρθωσης.!

2.Οι οικονομικές αιτίες κατάρρευσης του «υπαρκτού»

Ειδικότερα στο πεδίο της οικονομίας, με το πέρασμα μετά την επανάσταση του Οκτώβρη των βασικών μέσων παραγωγής στον έλεγχο του σοσιαλιστικού κράτους, έγινε ένα μεγάλο βήμα αλλαγής του χαρακτήρα της ιδιοκτησίας, από καπιταλιστική σε κοινωνική. Καταργήθηκε η αποξένωση των παραγωγών από την κυριότητα, νομή, διάθεση και χρησιμοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής, σε όφελος των εργαζόμενων και συνολικά της κοινωνίας. Ωστόσο η «κοινωνικοποίηση» στην πράξη προϋποθέτει την ουσιαστική συμμετοχή των εργαζόμενων στη διεύθυνση και διαχείριση, πρώτα απ' όλα των κρατικών επιχειρήσεων.

Στην ΕΣΣΔ η συγκεκριμένη συμμετοχή εξελίχτηκε στην πράξη μια τυπική-γραφειοκρατική διαδικασία, με αποτέλεσμα το μειωμένο ενδιαφέρον τελικά των εργαζόμενων στην προστασία, την αποδοτική χρήση και αύξηση της δημόσιας περιουσίας. Παράλληλα η βιασύνη υπέρβασης της μικρής παραγωγής, στο όνομα 'καταπολέμησης των καπιταλιστικών υπολειμμάτων', με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη βίαιη κολεκτιβοποίηση στον αγροτικό τομέα και τη γρήγορη εξάλειψη των μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα, οδήγησε σε απώλεια πλεονεκτημάτων της μικρής παραγωγής, για την κάλυψη ζωτικών βιοτικών αναγκών και την προσφορά καλύτερων υπηρεσιών στον πληθυσμό.

Επίσης παρά τα θεαματικά βήματα της σοβιετικής οικονομίας με την εφαρμογή των πλάνων ανάπτυξης (γρήγορη εκβιομηχάνιση, εξηλεκτρισμός, διαστημικό πρόγραμμα, κ.ά.), στην πορεία η οικονομία άρχισε να «χάνει ταχύτητα», ιδιαίτερα στη μεταπολεμική περίοδο. Δηλαδή, παράλληλα με την

⁵. Για τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις στην Κίνα βλ. σχετικά: Γιάννης Τόλιος, «Οικονομικές Μεταρρυθμίσεις στην Κίνα», περιοδικό «Διάπλους», τεύχος 8, Ιούνιος-Ιούλιος 2005, Αθήνα, σελ. 50-55. Επίσης «Κίνα, από ημι-αποικία τον 20^ο αιώνα, υπερδύναμη στον 21^ο αιώνα», ειδικό αφιέρωμα περιοδικού «Μαρξιστικής Σκέψης», τομ.17, Απρ'-Σεπτ' 2015, Αθήνα, Όσο για την Κούβα, βλ. Jose Oriol Marrero Martinez (2020), «Η εμπειρία της Κούβας στη διαδικασία σοσιαλιστικού μετασχηματισμού», στο συλλογικό τόμο, 'Αντέχουν οι ιδέες του Μαρξ; Ανιχνεύοντας μια σύγχρονη στρατηγική της Αριστεράς». εκδ. MAXΩME, Αθήνα, σελ. 69-114.

τάση ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων (ανάπτυξη έρευνας, νέα τεχνολογία, αύξηση επιστημονικού δυναμικού, κ.ά), δρούσαν παράγοντες επιβράδυνσης της οικονομικής ανάπτυξης. Ένας από αυτούς ήταν ο υπερβολικός συγκεντρωτισμός των πλάνων, η γραφειοκρατική επεξεργασία και πολλαπλοί δείκτες ελέγχου, τα οποία δεν άφηναν πολλά περιθώρια ευελιξίας και πρωτοβουλίας στη δράση των σοσιαλιστικών επιχειρήσεων, ενώ ο αποκλεισμός της μικρής παραγωγής στερούσε τις δυνατότητες αξιοποίησης των παραγωγικών τους δυνατοτήτων στη βάση της συμπληρωματικότητας της μικρής προς τη μεγάλη παραγωγή. Πάνω απ' όλα ο υπερβολικός συγκεντρωτισμός των πεντάχρονων πλάνων «μπλοκάριζε» τη γρήγορη αξιοποίηση της νέας τεχνολογίας και τη μετάβαση της οικονομίας από την «εκτατική» στην «εντατική» ανάπτυξη.

Από την άλλη κυριάρχησαν λαθεμένες θεωρήσεις για το ρόλο των «εμπορευματο-χρηματικών σχέσεων (Ε/Χ-ΣΧ) ή των σχέσεων αγοράς,⁶ στην ανάπτυξη της σοβιετικής οικονομίας, οι οποίες οδήγησαν σε πρόωρη εγκατάλειψη της ΝΕΠ στο όνομα της εξάλειψης των καπιταλιστικών υπολειμμάτων. Δυστυχώς και τη μεταπολεμική περίοδο υπήρξε ουσιαστική υποτίμησή των Ε/Χ-Σχέσεων, ως μοχλού ανάπτυξης της παραγωγής και ρύθμισης της σοσιαλιστικής οικονομίας. Κατ' αρχήν η ύπαρξη «σχέσεων αγοράς» στο σοσιαλισμό απορρέει από τον καταμερισμό εργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και της ανταλλαγής προϊόντων και υπηρεσιών μεταξύ τους, καθώς την ύπαρξη διαφόρων μορφών σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας (δημόσιας και συνεταιριστικής) και της ανάπτυξης εμπορικών σχέσεων με άλλες χώρες. Ωστόσο η λειτουργία τους δεν είναι στοιχειακή και η σφαίρα δράσης τους περιορίζεται (εργατική δύναμη, κοινωνικά αγαθά, υποδομές, γη, κ.ά, παύουν να είναι εμπορεύματα), η κατανομή των παραγωγικών δυνάμεων στους διάφορους κλάδους γίνεται σχεδιασμένα και οι τιμές δεν διαμορφώνονται ανεξέλεγκτα αλλά ρυθμίζονται, κ.ά.

Ωστόσο το κύριο ερώτημα παραμένει και σήμερα υπό διερεύνηση. Πού σταματούν τα όρια του σχεδιασμού και πού αρχίζουν οι σχέσεις αγοράς; Ποιο το βάρος κάθε μηχανισμού ρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας; Γύρω από το θέμα της ύπαρξης και χρησιμοποίησης των «σχέσεων αγοράς» στο σοσιαλισμό, διεξήχθη στα πρώτα χρόνια δημιουργίας της ΕΣΣΔ, μια μεγάλη συζήτηση η οποία συνδέθηκε άμεσα με τα κρίσιμα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα της διαδικασίας σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Το κυριότερο ερώτημα ήταν κατά πόσο η χρησιμοποίηση των σχέσεων αγοράς

⁶. Η «αγορά» από οικονομική άποψη, είναι η διαδικασία ανταλλαγής εμπορευμάτων και συνδέεται με την εμφάνιση και ανάπτυξη της 'εμπορευματικής παραγωγής' και του 'νόμου της αξίας' (κοινωνικά αναγκαίος χρόνος για την παραγωγή ενός εμπορεύματος) και ολόκληρου πλέγματος 'εμπορευματο-χρηματικών σχέσεων' (τιμές, κόστος, χρήμα, πίστωση, κέρδος, κλπ). Με τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, η εμπορευματική παραγωγή και ο νόμος της αξίας δεν καταργούνται αλλά υφίστανται τροποποιήσεις και αλλαγές υπό την επίδραση των νέων σχέσεων παραγωγής (κοινωνική ιδιοκτησία στα βασικά μέσα παραγωγής, οικονομικός σχεδιασμός, κατάργηση εργατικής δύναμης ως εμπόρευμα, κ.ά.). Από αυτήν την άποψη οι 'εμπορευματο-χρηματικές σχέσεις' (ή σχέσεις αγοράς), έχουν ιστορικό χαρακτήρα και το συγκεκριμένο περιεχόμενο τους αλλάζει στα πλαίσια των διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών σχηματισμών, όσο και στα πλαίσια των διαφόρων βαθμίδων εξέλιξης κάθε ξεχωριστού σχηματισμού. Αυτή η επισήμανση θεωρούμε ότι έχει ιδιαίτερη σημασία στη σωστή κατανόηση των σχέσεων «πλάνου-αγοράς» στο σοσιαλισμό.

οδηγεί σε αποδυνάμωση ή ενίσχυση των καπιταλιστικών σχέσεων και κάτω από ποιες συνθήκες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε όφελος του σοσιαλισμού, στην προοπτική της οριστικής εξάλειψής τους στον κομμουνισμό.

Ασφαλώς τα «πλάνα» πρέπει να καθορίζουν τις κεντρικές προτεραιότητες στην κατανομή των παραγωγικών πόρων (υλικών και εργασιακών) στους διάφορους κλάδους και τομείς της οικονομίας. Επίσης την πρωτογενή κατανομή του εθνικού εισοδήματος (σε εργασιακές αμοιβές και κρατικά έσοδα), καθώς στην τελική χρησιμοποίηση του, είτε με τη μορφή κονδυλίων «συσσώρευσης» (πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων, επενδύσεις κρατικών επιχειρήσεων, δαπάνες αμυντικής βιομηχανίας, κ.ά.), είτε κονδυλίων «κοινωνικής κατανάλωσης» (δαπάνες παιδείας, υγείας, πρόνοιας, λαϊκής στέγης, συγκοινωνιών, κ.ά.), είτε τέλος κονδυλίων προσωπικής κατανάλωσης. Οι Ε/Χ-Σχέσεις διαμεσολαβούν σε όλες τις φάσεις αναπαραγωγής του κοινωνικού προϊόντος, μεταξύ κράτους και σοσιαλιστικών επιχειρήσεων, μεταξύ σοσιαλιστικών επιχειρήσεων και μεταξύ επιχειρήσεων και πολιτών, με τη μεσολάβηση χρήματος και όλων των κατηγοριών της εμπορευματικής παραγωγής (τιμές, κόστος, πίστωση, κέρδος, κ.ά.).

Με άλλα λόγια η αξιοποίησή των Ε/Χ-Σχ. στο σοσιαλισμό, εντάσσεται στους στόχους του 'σχεδίου' και αποτελούν σημαντικό μοχλό ρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας, για γρήγορη εισαγωγή νέας τεχνολογίας και καινοτομιών, μέτρησης της αποδοτικής χρήσης των μέσων παραγωγής (αντικειμένων και μέσων εργασίας), ως κίνητρο βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων και υπηρεσιών, για ενθάρρυνση της δραστηριότητας των μικρών παραγωγών, βελτίωσης του μηχανισμού διακίνησης και εμπορίας προϊόντων, εξασφάλισης επωφελούς συνεργασίας με το ξένο κεφάλαιο, κ.ά. Βασικός στόχος στη χρήση των Ε/Χ-Σχέσεων είναι η αποτελεσματικότερη προώθηση των στόχων της σοσιαλιστικής κοινωνίας και όχι υποταγή της σοσιαλιστικής κοινωνίας στους νόμους της αγοράς.! Σε συνθήκες ψηφιακών τεχνολογιών, οι δυνατότητες σχεδιασμού και ακριβούς υπολογισμού του συστήματος «εισροών - εκροών» και διεύθυνσης των οικονομικών διαδικασιών, στα πλαίσια της σχεδιασμένης διεύθυνσης της οικονομίας, αυξάνονται θεαματικά, ενώ περιορίζεται ο ρόλος των Ε/Χ-Σχέσεων ως μηχανισμός ρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας.⁷

Όσο για τη δυνατότητα εξάλειψής τους, αυτή δεν εξαρτάται από την πολιτική βούληση ή τις εκάστοτε μέθοδες διοίκησης, αλλά από τη ύπαρξη των αντικειμενικών όρων υπέρβασής τους. Σε γενικευμένη κλίμακα, οι όροι αυτοί εμφανίζονται μόνο στην αναπτυσσόμενη κομμουνιστική κοινωνία, σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο ανάπτυξης παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας. Τότε τα προϊόντα εργασίας δεν θα είναι εμπορεύματα, γιατί η κατανομή τους θα γίνεται σύμφωνα με τις ανάγκες. Αλλά και εκεί ακόμη οι συμβατικοί οικονομικοί υπολογισμοί θα εξακολουθούν να είναι αναγκαίοι. Όπως παρατηρεί ο Μαρξ, «Ο χρόνος εργασίας (time of labour), ακόμα και στην περίπτωση που θα έχει καταργηθεί η ανταλλακτική αξία, παραμένει

⁷. Elena Veduta: Without management cyber-system of the economy, Russia is doomed to perish like USSR., by <https://regnum.ru/news/polit/3241791.html>
<http://www.defenddemocracy.press/>, 28/04/2021,

πάντα η δημιουργός ουσία του πλούτου και το μέτρο του κόστους, που απαιτεί η παραγωγή του».⁸

Αν τα συσσωρευμένα προβλήματα της περιόδου της «στασιμότητας», αποτέλεσαν τη κύρια αντικειμενική αιτία κατάρρευσης του «υπαρκτού», σημαντικό ρόλο έπαιξε κι η πολιτική της Περεστρόικα, με ορισμένα μέτρα που προώθησε και κυρίως με τον τρόπο εφαρμογής τους. Ο κυριότερος λόγος αποτυχίας ήταν κατά τη γνώμη μας, η προσπάθεια ταυτόχρονων ριζοσπαστικών αλλαγών, τόσο στην οικονομική βάση όσο και στο εποικοδόμημα της σοβιετικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα την πλήρη αποδιάρθρωση του παλιού μηχανισμού, χωρίς από την άλλη να είναι σε θέση να λειτουργήσει αποτελεσματικά ο καινούργιος.

Ειδικότερα σύμφωνα με το νέο νόμο για τις κρατικές επιχειρήσεις (1988),⁹ ως «επιχείρηση» ορίζεται ο «εμπορευματοπαραγωγός σοσιαλιστικού τύπου» που παράγει και ρευστοποιεί προϊόντα, εκτελεί εργασίες και προσφέρει υπηρεσίες, σύμφωνα με το πλάνο και τις συμβάσεις, στα πλαίσια της πλήρους οικονομικής ιδιοσυντήρησης, αυτοχρηματοδότησης και αυτοδιεύθυνσης, του συνδυασμού της κεντρικής καθοδήγησης και της αυτοτέλειας της. Η αύξηση της ευθύνης των εργασιακών κολεκτίβων, συνοδεύεται από την αύξηση των δικαιωμάτων τους στη διαχείριση των επιχειρήσεων. Η εργασιακή κολεκτίβα στα πλαίσια της αρχής της σοσιαλιστικής αυτοδιεύθυνσης είναι ο απόλυτος αφέντης της επιχείρησης, εκλέγει τη διοίκηση της, επεξεργάζεται αυτοτελώς και εγκρίνει τα πενταετή σχέδια οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της.

Ωστόσο με την τροποποίηση του νόμου για τις κρατικές επιχειρήσεις (ενώσεις), προωθήθηκε επίσης η 'μετοχοποίηση' και δυνατότητα 'εκμίσθωσης' τους στις κολεκτίβες, η οποία επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς και η οποία σε σύντομα έμελλε να αποβεί μοιραία, ιδιαίτερα μετά την ανατροπή του Γκορμπατσόφ. Ειδικότερα η δυνατότητα 'εκμίσθωσης' επιχειρήσεων στις εργασιακές κολεκτίβες, αποτελούσε ένα ακόμα βήμα μετατροπής της κρατικής ιδιοκτησίας σε 'ομαδική' και σε συνέχεια σε 'ιδιωτική'. Πρόκειται για την παραχώρηση με ενοίκιο (για περίοδο 10-20 χρόνων) μέρους της παλλαϊκής ιδιοκτησίας για αξιοποίηση της από εργασιακές κολεκτίβες, με την υποχρέωση διατήρησης της σε καλή κατάσταση. Η αλλαγή της παλλαϊκής σε ομαδική ιδιοκτησία, με μεταγενέστερες ρυθμίσεις (μετοχοποίηση) άνοιξε το δρόμο προς την ιδιωτικοποίηση της, παρά τη ρητή υπόδειξη του Λένιν¹⁰ από

⁸. Κ. Μαρξ, «Θεωρίες για την Υπεραξία», τομ. 3, σελ. 294, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα.

⁹. Αναλυτικότερα για το νέο Νόμο για τις Κρατικές Επιχειρήσεις (Ενώσεις) στην ΕΣΣΔ, βλέπε σχετικά: «Η Περεστρόικα στους τόπους δουλειάς», 1988, Ντοκουμέντα-Διάλογος, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σελ. 140-182).

¹⁰. «Καθήκον του σοσιαλισμού» τόνιζε ο Λένιν, «είναι να περάσουν όλα τα μέσα παραγωγής στην ιδιοκτησία του λαού και καθόλου δεν είναι να περάσουν τα πλοία στους ναυτεργάτες και οι τράπεζες στους τραπεζοϋπαλλήλους... Βασική προϋπόθεση σε μας είναι η πειθαρχία και η οργανωμένη παράδοση όλης της ιδιοκτησίας στο λαό, όλων των πηγών του πλούτου στα χέρια της σοβιετικής δημοκρατίας και η αυστηρή πειθαρχημένη διαχείρισή τους. Γι' αυτό όταν μας λένε ότι οι ναύτες των ποταμόπλοιων θα είναι ατομικοί αφέντες της διεύθυνσης, είναι καθαρό ότι εμείς με αυτό δεν συμφωνούμε». Άπαντα, τόμ. 35, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σελ. 411-412

τα πρώτα βήματα της ΕΣΣΔ, για την αποτροπή περάσματος της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής στις κολεκτίβες των εργαζόμενων.

Με την μετατροπή της παλλαϊκής ιδιοκτησίας σε ομαδική, διασπάται το ενιαίο της κοινωνικής ιδιοκτησίας, τόσο από πλευράς μέσων παραγωγής όσο και των αποτελεσμάτων της. Η κυριότητα, νομή, διάθεση και διαχείριση της παλλαϊκής ιδιοκτησίας, αντί να είναι σε όφελος όλων των εργαζόμενων και της κοινωνίας, γίνεται μόνο σε όφελος της συγκεκριμένης κολεκτίβας των εργαζόμενων. Αυτό οδηγεί με τη σειρά του στην εμφάνιση «ομάδων συμφερόντων» που δρουν ανταγωνιστικά μεταξύ τους κατά την κατανομή του υπερπροϊόντος μεταξύ τους και σε κοινωνική κλίμακα. Κατά συνέπεια άλλο πράγμα το πέραςμα της οικονομίας από τους συγκεντρωτικούς-διοικητικούς μοχλούς διεύθυνσης σε οικονομικούς μοχλούς (έχοντας ως βάση την παλλαϊκή ιδιοκτησία) και άλλο η μετατροπή της τελευταίας σε ομαδική ιδιοκτησία, η οποία στην πορεία κατακερματίζεται σε πολλοσημόρια ατομικής ιδιοκτησίας που φθάνει μια κατάσταση παρόμοια με τις 'εταιρίες λαϊκής βάσης'.

Ο ανταγωνισμός μπορεί ως μοχλός πίεσης, να λειτουργεί θετικά για κερδοφόρα αποτελέσματα, ωστόσο φέρνει μαζί του την εισοδηματική και την ταξική διαφοροποίηση των «εμπορευματοπαραγωγών σοσιαλιστικού τύπου», δηλαδή των κολεκτίβων. Παράλληλα η άνιση κατανομή των παλλαϊκών μέσων παραγωγής στις κολεκτίβες (η αξία των περιουσιακών στοιχείων των κρατικών επιχειρήσεων διαφέρει μεταξύ τους), εντείνει την περιουσιακή και εισοδηματική διαφοροποίηση των μελών. Τέλος μέσα από τη διαδικασία "μετοχοποίησης" (μοριοποίησης) της παλλαϊκής ιδιοκτησίας και της αγοραπωλησίας μετοχών, άνοιξε ο δρόμος της συγκέντρωσης τους σε λιγότερα χέρια, που στη συνέχεια οδήγησε και επίσημα σε ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων και τελικά στην εμφάνιση των 'ολιγαρχών'. Αυτό ακριβώς ολοκληρώθηκε επί Γέλτσιν όταν στο τιμόνι διεύθυνσης της κοινωνίας πέρασαν οι δυνάμεις της καπιταλιστικής παλινόρθωσης και ως τα μέσα της δεκαετίας '90, ο ρωσικός λαός βίωσε στη μεγάλη του πλειοψηφία «φρικτές στιγμές» (μαζική φτωχοποίηση κυρίως ηλικιωμένων, μεγάλη αύξηση αυτοκτονιών ιδιαίτερα νέων, υψηλή ανεργία, κά).

Τελικά οι αλλαγές που προωθούσε η Περεστρόικα διαμόρφωναν «ομάδες συμφερόντων» με διαφορετικές ταχύτητες και επιδιώξεις. Η ενίσχυση του ρόλου των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων (σχέσεων αγοράς) στη διεύθυνση της οικονομίας, συνοδεύταν από ενίσχυση όχι των «παλλαϊκών» αλλά των «ομαδικών» και «ατομικών» συμφερόντων που καλλιεργούσαν αντιλήψεις για «περισσότερη αγορά», οι οποίες σε συνθήκες κρίσης και μη ορατών αποτελεσμάτων της «ανασυγκρότησης», κέρδιζαν όλο και περισσότερο έδαφος. Το έλλειμμα οικονομικο-ταξικής θεώρησης των «σχέσεων αγοράς» (διαφορετικό περιεχόμενο των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων σε συνθήκες παλλαϊκής ιδιοκτησίας, διαφορετικό σε συνθήκες ομαδικής ή συνεταιριστικής ιδιοκτησίας και διαφορετικό σε συνθήκες μικρής παραγωγής και ατομικής εργασιακής απασχόλησης), δημιούργησε συγχύσεις στη θεώρηση των αντιθέσεων (της πάλης συμφερόντων) για τη διανομή του υπερπροϊόντος στο επίπεδο όλης της κοινωνίας.

Συνοψίζοντας, θεωρούμαι αναγκαίο να σημειώσουμε, ότι η κριτική αξιολόγηση των λαθών και αδυναμιών του σοβιετικού εγχειρήματος, δεν θα πρέπει να αποσπαστεί από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, ούτε να

οδηγήσει σε άρνηση ή υποτίμηση της τεράστιας προσφοράς της Οκτωβριανής Επανάστασης και στα βήματα προόδου των λαών της ΕΣΣΔ, καθώς και η προωθητική δύναμη των απελευθερωτικών της μηνυμάτων προς όλους τους εκμεταλλεζόμενους, καταπιεζόμενα έθνη και λαούς της Γης. Από αυτήν την άποψη η υπόθεση του «υπαρκτού», με τα θετικά και αρνητικά στοιχεία που περιέχει, παραμένει πάντα 'κιβωτός' πολύτιμων ιστορικών εμπειριών στην αντιφατική κίνηση των σύγχρονων κοινωνιών «από το βασίλειο της αναγκαιότητας προς το βασίλειο της ελευθερίας»!

4.Η σοσιαλιστική προοπτική στον 21^ο αιώνα

Μετά την κατάρρευση των χωρών του «υπαρκτού» και την υποχώρηση της δυναμικής του εργατικού κινήματος διεθνώς, ορισμένοι μίλησαν για το «τέλος της ιστορίας».!! Το κρίσιμο ερώτημα που προβάλλει είναι κατά πόσο το νεοφιλελεύθερο αφήγημα έδειξε τα τελευταία 30 χρόνια ότι αποτελεί ελπιδοφόρα προοπτική για τις σύγχρονες κοινωνίες και «λιμάνι απαντοχής» για τον ίδιο τον καπιταλισμό, ή με ιδιαίτερη δύναμη έδειξε την επιδείνωση των «ενδογενών του αντιθέσεων» και έκανε πιο ορατή την αναγκαιότητα της υπέρβασης του;

Χωρίς αμφιβολία τα αποτελέσματα του νεοφιλελεύθερου μοντέλου τις τελευταίες δεκαετίες, έδειξαν ότι εντείνονται οι αντιθέσεις του συστήματος (οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές, περιφερειακές, γεωπολιτικές, κá). Ειδικότερα η άνιση κατανομή εισοδήματος, έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις. Το 2017 το πλουσιότερο 1% του πληθυσμού στον κόσμο, κατείχε 50,1% του πλούτου, σε σχέση με 45,5% στις αρχές του 2000, ενώ το 2030 προβλέπεται να ανέβει στο 64%.!! Αντίθετα το φτωχότερο 90% του πληθυσμού κατείχε 22,8%, σε σχέση με 28,6% το 2007.¹¹ Δίπλα στους παραδοσιακούς μηχανισμούς ανακατανομής εισοδήματος, δημιουργούνται νέοι με μορφή «χρηματοοικονομικών παραγώγων» (financial derivatives), το ύψος των οποίων το πρώτο εξάμηνο του 2018 προσέγγισαν τα 500 τρις δολ.¹² Δηλ. 7 φορές το ύψος του παγκόσμιου ΑΕΠ. Μια μικρή ετήσια απόδοση 2% σημαίνει ότι το 15-20% περίπου του ετήσιου παγκόσμιου ΑΕΠ πάει στους κατόχους τους, δηλαδή στη χρηματιστική-παρασιτική ελίτ.!

Επίσης παρατηρείται τάση μείωσης των ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ, κυρίως στις αναπτυσσόμενες οικονομίες (γύρω στο 2%), καθώς και επιβράδυνση της παραγωγικότητας εργασίας, τα οποία έχουν ενταθεί σε συνθήκες πανδημίας. Από την άλλη υπάρχει «άνοιγμα της ψαλίδας» μεταξύ αύξησης παραγωγικότητας και αύξησης των μισθών, ενώ οι μισθολογικές διαφορές στις αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες παραμένουν μεγάλες, αποτελώντας σημαντικές πηγές κερδοφορίας των πολυεθνικών εταιριών. Ταυτόχρονα το μέσο ποσοστό ανεργίας παρουσιάζει μακροχρόνια τάση αύξησης. Το 2016 το σύνολο των ανέργων στον κόσμο ήταν 197,7 εκατ. άτομα (ή 5,7% ενεργού πληθυσμού) από τα οποία τα 38,6 εκατ. στις αναπτυσσόμενες χώρες (6,3% ενεργού πληθυσμού).

¹¹. Global Wealth Report (2017). Credit Suisse Research Institute.

¹². Το τελευταίο report της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (BIS), αναφέρει ότι το συνολικό ύψος των συναλλαγών σε «χρηματο-οικονομικά παράγωγα», από 532 τρις στο τέλος του 2017, ανήλθαν σε 595 τρις στο α' εξάμηνο του 2018. www.capital.gr, 1.11.2018

Στο πεδίο της ανάπτυξης και χρήσης των ψηφιακών τεχνολογιών με τη συνακόλουθη επέκταση των ελαστικών μορφών απασχόλησης και την αυξανόμενη ανεργία, αποκαλύπτεται ότι *οι καπιταλιστικές σχέσεις βάζουν φραγμούς στην αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων τους σε όφελος συνολικά της κοινωνίας*.¹³ Επίσης η κλιματική αλλαγή και η προσπάθεια αντιμετώπισης της με όρους κερδοσκοπικής εκμετάλλευσης φυσικών πόρων εντείνει την οικολογική κρίση.¹⁴ Τέλος η δράση του νόμου της *‘ανισόμετρης ανάπτυξης’*, επιφέρει αλλαγές στους συσχετισμούς οικονομικής δύναμης μεταξύ των χωρών και τροφοδοτεί γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς ιδιαίτερα μεταξύ ισχυρών χωρών, που εκδηλώνονται στους εμπορικούς πολέμους, τις περιφερειακές συγκρούσεις, τα αυξανόμενα μεταναστευτικά ρεύματα, κά, ενισχύοντας τις εθνικιστικές, αντιδραστικές και ακροδεξιές πολιτικές. Παρά τα παρατεταμένα κρισιακά προβλήματα που εντείνονται εξ’ αιτίας της πανδημίας covid-19, ο καπιταλισμός, διαθέτει ακόμα σημαντικές εφεδρείες, τόσο από πλευράς εργατικού δυναμικού (χώρες Νότου, κυρίως Αφρική), όσο και πηγών κερδοφορίας, μη διστάζοντας στη χρήση ακραίων μέτρων «κοινωνικού κανιβαλισμού» (προγράμματα λιτότητας), για την εξασφάλιση κερδών υπέρ χρηματιστικής ελίτ.

Από την άλλη η κρίση του νεοφιλελευθερισμού, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εκδήλωση κοινωνικών αντιστάσεων, ενώ ταυτόχρονα ορθώνει νέα εμπόδια στη διαμόρφωση ταξικής συνείδησης και ανάληψη αγωνιστικής δράσης για την υπέρβαση του συστήματος. Οι κυριότεροι παράγοντες που παρεμποδίζουν την αφύπνιση του *«κοιμώμενου γίγαντα»*, συνδέονται: *Πρώτον*, με τη φύση του καπιταλισμού και τους όρους ζωής και εργασίας της Εργατικής Τάξης, *Δεύτερον*, με τη δράση της Αστικής Τάξης ως κυρίαρχης τάξης και ενίσχυση των μηχανισμών καταστολής και πολιτικής χειραγώγησης, καθώς ιδεολογικής «πλύσης εγκεφάλου» από τα σύγχρονα media. *Τρίτον*, με τις υποκειμενικές δυσκολίες οργάνωσης και δράσης της Εργατικής Τάξης και των συμμάχων της και *τέταρτον*, από τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε χώρας και τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς που τις επηρεάζουν.¹⁵

5. Το νεοφιλελεύθερο οικοδόμημα της ΕΕ «φυλακή των λαών»

Ιδιαίτερα ισχυρά εμπόδια στην προοπτική του σοσιαλισμού προκύπτουν από τη *δημιουργία καπιταλιστικών ολοκληρώσεων τύπου ΕΕ και Ευρωζώνης*, τα οποία οδηγούν, «de jure» και «de facto», σε συρρίκνωση της εθνικής κυριαρχίας και κατάργηση της λαϊκής κυριαρχίας, κυρίως σε βάρος των μικρότερων χωρών. Ειδικότερα το θεσμικό οικοδόμημα της ΕΕ με ηγεμονικό ρόλο της Γερμανίας και ιδιαίτερα οι «πυλώνες» της ΟΝΕ, αποτελούν «πολυεθνική φυλακή για τους ευρωπαϊκούς λαούς». Δεν αποτελεί ένωση χωρών και λαών για τη *‘σύγκλιση οικονομιών’*, μισθών και δικαιωμάτων, αλλά μια ένωση καπιταλιστών, κυρίως πολυεθνικών, με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικής τους θέσης στον ευρωπαϊκό και διεθνή

¹³. Γιάννης Τόλιος, (2021), «Ψηφιακή Εποχή. Οι αλλαγές σε οικονομία, κοινωνία, πολιτική», εκδ. «Τόπος», Αθήνα, σελ. 371-381.

¹⁴. Βλ. Tanuro Daniel, “Too late to be pessimistic: Ecosocialism or collapse”, <https://www.cadtm.org>, 27 January 2021

¹⁵. Το ίδιο με σημείωση 13, σελ. 403-415

χώρο, καθώς την αντιμετώπιση του εργατικού και αριστερού κινήματος. *Κυρίαρχο ενοποιητικό στοιχείο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι η ισχύς και ο ανταγωνισμός, όχι η ισότιμη συνεργασία των λαών. Η ΕΕ αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα ιμπεριαλιστικά κέντρα του πλανήτη.*

Όπως σημειώνει ο πρώην ευρωβουλευτής της Αριστεράς Ν.Χουντής, «η Ευρωζώνη δεν αποτελεί μια απλή νομισματική ένωση που σχεδιάστηκε από επιστήμονες και υλοποιήθηκε από πολιτικούς. Η Ευρωζώνη αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο, οικονομικό, θεσμικό και πολιτικό, για την ταχύτερη νεοφιλελεύθερη ολοκλήρωση των ευρωπαϊκών οικονομιών που έχουν επιλέξει την ένταξη τους στο Ευρώ... Η Ευρωζώνη έχει αναπτύξει ένα νομικό και θεσμικό οπλοστάσιο που δεν επιτρέπει σε καμία κυβέρνηση, ανεξάρτητα από την εντολή που έχει πάρει από το λαό της, να εφαρμόσει οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που δεν συνάδουν με το νεοφιλελεύθερο δόγμα της πλήρους απορρύθμισης».¹⁶

Η όλη αρχιτεκτονική της ευρωζώνης στοχεύει στη θεσμική κατοχύρωση ενός αχαλίνωτου νεοφιλελευθερισμού που ενέχει θέση «οικονομικού συντάγματος», ενώ ο ακραία αντιδημοκρατικός χαρακτήρας συμπυκνώνεται «στις αποφάσεις που παίρνονται από το Eurogroup, ένα άτυπο όργανο που δεν προβλέπεται από καμιά ευρωπαϊκή συνθήκη»¹⁷ και με ανώτατο τοποτηρητή τη Γερμανία, να έχει πάντα τον τελευταίο λόγο! *Η άτυπη αυτή ομάδα εκπροσώπων των κυρίαρχων ελίτ των Βρυξελλών, παίρνει αποφάσεις για τις τύχες των λαών και χωρών-μελών της ΕΕ, χωρίς ουσιαστικές δυνατότητα παρέμβασης των λαϊκών δυνάμεων.*

Η κρίση του 2008 αποκάλυψε τις ανεπάρκειες του νεοφιλελεύθερου οικοδομήματος της ΕΕ και ΟΝΕ (Σύμφωνο Σταθερότητας, ΕΚΤ, μηχανισμός ευρώ, κά), στο να αμβλύνει τις συνέπειες της κρίσης, ιδιαίτερα στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου με υψηλό δημόσιο χρέος και ελλείμματα, μεταξύ αυτών και την Ελλάδα. Η έξοδος από το ευρώ αποτελούσε ζωτική ανάγκη για την αποφυγή οδυνηρών μέτρων λιτότητας.¹⁸ Η μεταρρύθμιση των βασικών «πυλώνων» της Ευρωζώνης και της ΕΕ και η προσθήκη νέων (Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης-ΕΜΣ, Τραπεζική Ένωση, Δημοσιονομικό Σύμφωνο κά), αντί να αμβλύνουν «σκληρυναν» το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας. Το νέο καθεστώς δεν επιτρέπει πλέον στις κυβερνήσεις, ιδιαίτερα των περιφερειακών χωρών, να εφαρμόσουν άλλη πολιτική (αναπτυξιακή, κοινωνική, κλπ), πέρα από ακραία νεοφιλελεύθερα μέτρα λιτότητας, ελαστικοποίησης εργασιακών σχέσεων, ιδιωτικοποιήσεις, κά.

Η αναποτελεσματικότητα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος με τις νέες ρυθμίσεις, αποκαλύφθηκαν πλήρως στην υγειονομική κρίση (covid-19), όπου κάτω από τα αδιέξοδα αντιμετώπισης της πανδημίας, οι ηγεμονικές ελίτ των

¹⁶. Αναλυτικότερα βλ. Nikos Choundis (2017), «Developments in the EU and the new EMU structure. Perspectives and the Radical Left», ed. European United Left, GUE/NGL p.11

¹⁷. Βλ. Παπακωνσταντίνου Πέτρος, (2018), «Το εθνικό ζήτημα στην εποχή μας. Η κρίση του Ευρωπαϊσμού και η Ελλάδα», εκδ. «Τόπος», Αθήνα, 2018, σελ. 65-71

¹⁸. Βλ. Heiner Flassbeck and Costas Lapavitsas (2013), «The systemic crisis of the euro – true causes and effective therapy», <http://www.rosalux.de/publications/39478/the-systemic-crisis-of-the-euro>,

Βρυξελλών, *αναγκάστηκαν να αναστείλουν τη λειτουργία* του «Συμφώνου Σταθερότητας» (ελλείμματα και δημόσιο χρέος), να χαλαρώσουν τις ρυθμίσεις της ΕΚΤ (αγορά κρατικών ομολόγων και παροχή ρευστότητας στις τράπεζες) και να δεχτούν έστω σε περιορισμένη κλίμακα, την έκδοση ευρωομολόγου για στήριξη των προγραμμάτων του «Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας» κ.ά. Παρ' όλα αυτά οι νεοφιλελεύθερο «πυλώνες» της ΟΝΕ και της ΕΕ διατηρούνται και σύμφωνα με δηλώσεις της 'Ευρωπαϊκής Επιτροπής', σχεδιάζεται η πλήρης επαναλειτουργία τους από το 2023.¹⁹

Από την άλλη οι δομές της ΕΕ δεν επιτρέπουν ουσιαστικό δημοκρατικό διάλογο και δημοκρατικές αποφάσεις. Το «Ευρωκοινοβούλιο» αποτελεί στην ουσία ένα συμβουλευτικό όργανο, ενώ οι σημαντικότερες αποφάσεις παίρνονται στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και στο άτυπο όργανο «Eurogroup», χωρίς οι λαοί να μπορούν να εκφράσουν αντιρρήσεις. Αν οι κυβερνήσεις δεν τηρήσουν τις αποφάσεις τους εκτός από απειλές και εκβιασμούς επιβάλλονται κυρώσεις. Ακόμα και στις περιπτώσεις που γίνονται δημοψηφίσματα, όπως π.χ. στην Ιρλανδία (2008) και στην Ελλάδα (2015), η βούληση των λαών καταπατάται βάνουσα. Στην πράξη η «Ευρωζώνη», σημαίνει κατάργηση της οικονομικής και εθνικής κυριαρχίας, ένα είδος οικονομικού και πολιτικού ολοκληρωτισμού.

6.Στρατηγικές σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στις χώρες της ΕΕ

Η κρίση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, με την αυξανόμενη απόκλιση αντί σύγκλιση οικονομιών, διεύρυνση των εισοδηματικών και περιφερειακών ανισοτήτων, την υψηλή ανεργία, τη διόγκωση δημόσιου και ιδιωτικού χρέους, τις ακραίες πολιτικές λιτότητας και το αυξανόμενο «έλλειμμα» δημοκρατικής νομιμοποίησης των εφαρμοζόμενων μέτρων, έχουν οδηγήσει σε αυξανόμενη φτωχοποίηση τα λαϊκά στρώματα και σε ουσιαστική συρρίκνωση της εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας (ιδιαίτερα στις αδύναμες οικονομίες όπως η ελληνική), θέτοντας γενικότερο ζήτημα βιωσιμότητας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Προβάλλει κατά συνέπεια η ανάγκη αναζήτησης νέων μορφών και όρων φερέγγυας συνεργασίας, μεταξύ των χωρών και των λαών της ΕΕ. *Σε ότι αφορά τις 'μορφές', αυτές κατ' αρχάς θα μπορούσαν να πάρουν τόσο τη μορφή 'διμερών' και 'πολυμερών' συμφωνιών, όσο και συμφωνιών 'διακυβερνητικής συνεργασίας', καθώς και τη δημιουργία 'συνομοσπονδιών' ανεξάρτητων κρατών. Ωστόσο σε ότι αφορά το 'χαρακτήρα' τους, για να έχουν συνοχή και προοπτική, θα πρέπει να διασφαλίζουν την ισοτιμία και το αμοιβαίο όφελος, την πολιτική νομιμοποίηση των επιλογών με την άμεση προσφυγή στη βούληση των πολιτών, καθώς και το δικαίωμα της εισόδου και εξόδου σε αυτές, με απόφαση των κυρίαρχων λαών.*

Ειδικότερα η προώθηση μιας φιλολαϊκής ευρωπαϊκής στρατηγικής διεθνούς συνεργασίας, θα πρέπει να προάγει την οικονομική σύγκλιση και κοινωνική συνοχή, τη βιώσιμη ανάπτυξη και οικολογική φροντίδα, τη δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος, τη μείωση των κοινωνικών και περιφερειακών ανισοτήτων, την εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης, την προστασία των θεμελιωδών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, την

¹⁹. Σύμφωνα με προβλέψεις της Commission, το 'Σύμφωνο Σταθερότητας' θα επανέλθει σε ισχύ από το 2023. <https://www.kathimerini.gr>, 2.6.2021

αναβάθμιση των αντιπροσωπευτικών θεσμών, την ουσιαστική συμμετοχή των εργαζόμενων στα κέντρα λήψης αποφάσεων, πολιτική ειρήνης και ισότιμης συνεργασίας με όλες τις χώρες, κά. Μόνο στα πλαίσια μιας τέτοιας Ευρώπης, *κυρίαρχων λαών και κρατών*, μπορούν να διασφαλιστούν ζωτικά συμφέροντα των εργαζόμενων και λαϊκών στρωμάτων, η ειρηνική συμβίωση και η γόνιμη συνεργασία μεταξύ τους, όπου βαθμιαία θα μπορέσει να επιτευχθεί και η υπέρβαση των εθνών «μέσα από την άνθιση τους», αντί της βίαιης και καταπιεστικής κατάργησής τους.

Προβάλλει ωστόσο ένα ερώτημα, το οποίο έρχεται από παλιά, αλλά με βάση τις νεώτερες εξελίξεις, απαιτεί μια σύγχρονη απάντηση. Ποια είναι η καλύτερη στρατηγική και τακτική εκ μέρους του λαϊκού κινήματος, για να ανοίξει με επιτυχία ο συγκεκριμένος δρόμος; Δίνει άραγε ελπιδοφόρα προοπτική η προώθηση της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης υπό την ηγεμονία του χρηματιστικού κεφαλαίου και παράλληλα οι χώρες και οι λαοί να πιέζουν «από τα κάτω» για μικρο-μεταρρυθμίσεις, έχοντας «όραμα μια άλλη Ευρώπη των λαών και των εργαζόμενων»; Τι μας διδάσκει η 60χρονη εμπειρία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»; Δυστυχώς οι όποιες μεταρρυθμίσεις που έγιναν στο οικοδόμημα της ΕΕ και Ευρωζώνης, κινούνται προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του νεοφιλελεύθερου οικοδομήματος.

Από την άλλη, το σενάριο της ανάπτυξης του λαϊκού και αριστερού κινήματος, σε όλες τις χώρες της ΕΕ και η επιδίωξη αριστερών κυβερνήσεων σε όλες τις χώρες που θα προωθήσουν από κοινού ριζοσπαστικές αλλαγές με προοπτική τον σοσιαλισμό, δεν φαίνεται επίσης καθόλου ρεαλιστικό. Η ανάπτυξη του αριστερού κινήματος, όπως έχει δείξει η ζωή,²⁰ συντελείται από χώρα σε χώρα ανισόμετρα. Κατά συνέπεια η επιδίωξη σοσιαλιστικού μετασχηματισμού «όλων των χωρών μαζί», θα αποτελεί για κάθε ξεχωριστή χώρα ένα εμπόδιο (σε περίπτωση που οι συνθήκες ριζοσπαστικών αλλαγών είναι ώριμες) και τελικά η προώθησή τους γίνεται ανεκπλήρωτη προσδοκία.!

Ανεδαφικό είναι επίσης και το «σενάριο» ανάδειξης μιας αριστερής κυβέρνησης σε μια χώρα και η ελπίδα εφαρμογής ριζοσπαστικών αλλαγών παραμένοντας στα πλαίσια της Ευρωζώνης και ΕΕ. Το αντιδραστικό οικοδόμημα του ευρωσυστήματος, δεν ανέχεται τέτοιες επιλογές. Τρανή απόδειξη, η εμπειρία της Ελλάδας το 2015, όταν το 61% του ελληνικού λαού απόρριψε την εφαρμογή Γ' Μνημονίου και οι υπερεθνικοί μηχανισμοί, με εκβιασμούς, απειλές και παρεμβάσεις, ακύρωσαν τη βούληση του και επέβαλαν την εφαρμογή του νέου Μνημονίου. Ασφαλώς τεράστιες ευθύνες φέρει η τότε ελληνική κυβέρνηση, που παρά τις δεσμεύσεις της πριν ανέβει στην εξουσία, για την εφαρμογή αριστερής πολιτικής, δε σεβάστηκε τη βούληση του ελληνικού λαού. Αντί να προχωρήσει σε αποδέσμευση από το ευρωσύστημα, εφάρμοσε ακραίες νεοφιλελεύθερες πολιτικές, με δραματικές συνέπειες για τον ελληνικό λαό, διαψεύδοντας ταυτόχρονα και τις προσδοκίες

²⁰. Πριν ένα περίπου αιώνα, ο Λένιν σημείωνε ότι, «η ανισόμετρα οικονομική και πολιτική ανάπτυξη είναι απόλυτος νόμος του καπιταλισμού. Από δω βγαίνει πως είναι δυνατή η νίκη του σοσιαλισμού στην αρχή σε λίγες ή ακόμη και σε μία μονάχα, χωριστά παρμένη καπιταλιστική χώρα». Β.Ι.Λένιν (1915), «Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», «Άπαντα», 5η έκδοση Αθήνα, «Σύγχρονη Εποχή», τόμος 26, σελίδες 359-363

άλλων λαών της ΕΕ για άνοιγμα του δρόμου υπέρβασης του νεοφιλελεύθερου οικοδομήματος της ΟΝΕ.

Κατά συνέπεια έχοντας ως όραμα το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, πιο ρεαλιστική διαφαίνεται η στρατηγική της αποδέσμευσης, μιας ή περισσοτέρων χωρών από το ευρωσύστημα και η εφαρμογή ριζοσπαστικών αλλαγών στα πλαίσια ενός «μεταβατικού προγράμματος» με σοσιαλιστικό προσανατολισμό. Μια τέτοια στρατηγική θα ασκήσει παράλληλα θετική επίδραση στις διαδικασίες ανατροπής των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και στις άλλες χώρες και στη δημιουργία των προϋποθέσεων επαναθεμελίωσης του ευρωπαϊκού οράματος, με όρους ισότιμης συνεργασίας κρατών και σεβασμό της κυριαρχικής βούλησης των λαών και των εργαζόμενων.

Ωστόσο από δυνάμεις της ευρωπαϊκής αριστεράς - σε Ελλάδα και ΕΕ - εκφράζονται αντιρρήσεις για τη συγκεκριμένη στρατηγική, οι οποίες αντιρρήσεις, θα μπορούσαν σχηματικά να ομαδοποιηθούν σε δύο βασικές κατευθύνσεις. Την «δεξιά» και την «αριστερή» εκδοχή τους. Η πρώτη εκδοχή που σηματοδοτείται από το λεγόμενο «αριστερό ευρωπαϊσμό», θεωρεί ότι ο αγώνας πρέπει να είναι «προς περισσότερη Ευρώπη», «προς ένα εφικτό ευρώ», απαλλαγμένο από τις νεοφιλελεύθερες αγκυλώσεις, με έκδοση «ευρωμολόγων» για την αντιμετώπιση του χρέους, με ελαστικότητα του Συμφώνου Σταθερότητας στο έλλειμμα, με πολιτικό έλεγχο της δράσης της ΕΚΤ, κá. Δηλαδή μια στρατηγική συνεχών «εκ των έσω» βελτιώσεων του οικοδομήματος της ΟΝΕ, οι οποίες θα μπορούσαν προοπτικά να οδηγήσουν και σε μια «αριστερή» ΕΕ.! Πρόκειται για κυρίαρχη αντίληψη στα πλαίσια της «κεντροαριστεράς» (σύγχρονη εκδοχή της «αριστερής» σοσιαλδημοκρατίας), και του ρεύματος των ευρωκομμουνιστικών αντιλήψεων στους κόλπους του «Κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς» (ΚΕΑ).

Σύμφωνα με τον γάλλο αριστερό διανοητή Ετιέν Μπαλιμπάρ,²¹ «η γενική ιδέα πρέπει να είναι πάντα η ίδια: να ενισχυθεί η εθνική δημοκρατία με τη θέσπιση μιας ομοσπονδιακής δημοκρατίας με πραγματικές εξουσίες και να δοθεί ζωή και ουσία, στην ομοσπονδιακή δημοκρατία με την αναγέννηση της εθνικής και της τοπικής δημοκρατίας... Ως εκ τούτου, μια καλή λύση απαιτεί την ανάδυση, την παρουσία και την ενίσχυση ενός 'κόμματος της Ευρώπης', που είναι ταυτόχρονα ευρωπαϊκό κόμμα, το οποίο θα στρατολογήσει μέλη σε ολόκληρη την ήπειρο, παραμένοντας ένα κίνημα το οποίο θα διατηρήσει την εσωτερική πολυμορφία και θα επωφεληθεί από τις αντιφάσεις του, με στόχο να ξεπεραστούν τα προβλήματα της συγκεκριμένης μορφής κόμματος που εκφράστηκε καλύτερα από τις ταξικές οργανώσεις του εργατικού κινήματος».

Ωστόσο μια τέτοια αντίληψη καλλιεργεί χίμαιρες και έχει οδηγήσει σε στρατηγικό αδιέξοδο τη ευρωπαϊκή αριστερά. Κατ' αρχάς το οικοδόμημα της ΟΝΕ και το ενιαίο νόμισμα (ευρώ), *φτιάχτηκαν για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα του κεφαλαίου* (ισχυρός μηχανισμός υποταγής και πειθάρχησης της μισθωτής εργασίας) και ταυτόχρονα *για την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων συμφερόντων της Γερμανίας* που αποκτά ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με το

²¹. Μπαλιμπάρ Ετιέν (2016), «Περισσότερο από ποτέ: Για μια άλλη Ευρώπη. Θέσεις του Αυγούστου 2015», στο συλλογικό τόμο «Το αίνιγμα της Ευρώπης», 2016, ετήσια έκδοση δικτύου Transform, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, σελ.20, 23.

ενιαίο νόμισμα.²² Κατά συνέπεια τα όποια σχέδια μιας μελλοντικής Ευρώπης, με αναβαθμισμένη δημοκρατία και κυριαρχία των λαϊκών δυνάμεων πρέπει να βάλλουν στην άκρη τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις που διαφεντεύουν την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Άλλο πράγμα η ανάγκη συνεργασίας και κοινής δράσης των αριστερών δυνάμεων για να αντισταθούν και να αποτρέψουν εφαρμογή αντιλαϊκών μέτρων των κυρίαρχων ελίτ της ΕΕ και άλλο πράγμα η «στρατηγική» της ταυτόχρονης κατάκτησης της πλειοψηφίας των αριστερών δυνάμεων σε όλες τις χώρες και ο ριζοσπαστικός μετασχηματισμός του οικοδομήματος της Ευρωζώνης και της ΕΕ. *Το όραμα της «Ευρώπης των λαών και των εργαζόμενων», δεν περνάει μέσα από το σύνθημα «περισσότερη Ευρώπη» που καταλήγει σε ενίσχυση της νεοφιλελεύθερης ΟΝΕ, αλλά με έξοδο από αυτήν και επαναθεμελίωση του οράματος με όρους λαών και εργαζόμενων.* Το «Brexit» διέλυσε το αφήγημα του «αριστερού ευρωπαϊσμού» που θέλει περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στα πλαίσια του ευρωσυστήματος, για την εφαρμογή εναλλακτικής πολιτικής. Αυτό σημαίνει διαφορετική στρατηγική και τακτική και πάνω απ' όλα, μεγάλες ανακατατάξεις στο συσχετισμό πολιτικών δυνάμεων υπέρ της ριζοσπαστικής Αριστεράς σε κάθε χώρα, ώστε να μπορέσει το εγχείρημα να έχει βιωσιμότητα και προοπτική.

Όσοσο στην ιδέα αποδέσμευσης από την Ευρωζώνη, σύμφωνα με την «αριστερή εκδοχή», *εκφράζονται ποικίλες επιφυλάξεις για την ορθότητα και ρεαλιστικότητα της*, δεδομένου ότι η Ευρωζώνη συνδέεται στενά με την ΕΕ και δεν μπορείς να φύγεις από την πρώτη, να εφαρμόσεις αριστερή πολιτική, μένοντας παράλληλα στην ΕΕ. Άρα η αποδέσμευση πρέπει να είναι ταυτόχρονη. Σε αυτό το γενικό φόντο, εμφανίζονται και διαφοροποιήσεις για το ρόλο του ευρώ, στο ζήτημα της πολιτικής συμμαχιών, καθώς και στη στρατηγική και τακτική του αριστερού κινήματος. Οι συγκεκριμένες απόψεις θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες.

Η *πρώτη* κατανοώντας τη σημασία της ρήξης, *υπερτονίζει τις δυσκολίες και τις μεγάλες πιέσεις και εκβιασμούς* που θα προκύψουν, φθάνοντας στο σημείο είτε να αμφιβάλει για τη ρεαλιστικότητα της, είτε να θέτει πολύ υψηλά το πήχη των απαιτήσεων και των μορφών πάλης για αντιμετώπιση των δυσκολιών. Η *δεύτερη*, θεωρεί, ότι ακόμα κι αν γίνει αποδέσμευση από την Ευρωζώνη, θα είμαστε στο έδαφος του καπιταλισμού, άρα δεν έχει έννοια να θέτουμε ως προτεραιότητα την αποχώρηση από Ευρωζώνη, αλλά την ταυτόχρονη αποδέσμευση από Ευρωζώνη και ΕΕ, με άμεσο στόχο τη μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Όσον αφορά την πρώτη, ασφαλώς η έξοδος από την Ευρωζώνη δεν είναι «περίπατος», ούτε «πανάκεια» από μόνη της. Πρόκειται για αφετηριακό βήμα μείζονος σημασίας που συνδέεται με την προώθηση ενός μεταβατικού προγράμματος, κατάργηση της λιτότητας, δημόσιο έλεγχο των τραπεζών,

²². Όπως σημειώνει ο γερμανός αναλυτής Πέτερ Βαλ, «Χώρες όπως η Γερμανία, επικεντρώνονται σε ένα σκληρό νόμισμα, το οποίο δεν τις καθιστά μόνο ασφαλείς απέναντι στον πληθωρισμό, αλλά και ασφαλείς απέναντι στο χρέος, παρ' ότι ο τόκος που θα πρέπει να πληρώσουν είναι συγκριτικά χαμηλός». Βλ. «Ούτε ευρωφετιχισμός ούτε εθνικισμός: Ένας τρίτος δρόμος για μια χειραφετική ευρωπαϊκή πολιτική», στο συλλογικό τόμο «Το αίτιγμα της Ευρώπης», Ετήσια έκδοση του δικτύου Transform, εκδ. Νήσος, 2016, Αθήνα, σελ. 19.

εφαρμογή προγραμμάτων ανάπτυξης, μείωση ανεργίας, αύξηση κοινωνικών δαπανών, κ.ά. Ωστόσο η απαγκίστρωση από την Ευρωζώνη-ευρώ αφήνει πίσω της «ουρές» (δεσμεύσεις) λόγω παραμονής στην ΕΕ²³ και προφανώς οι κυρίαρχες ελίτ, εντός και εκτός κάθε χώρας, θα τις αξιοποιήσουν προκειμένου να παρεμποδίσουν την υλοποίηση του μεταβατικού προγράμματος. Συνεπώς το δίλλημα «εφαρμογή του προγράμματος ή πειθάρχηση στους κανόνες της ΕΕ», αργά ή γρήγορα θα τεθεί. *Η απάντηση προφανώς χωρίς καμιά ταλάντευση, θα πρέπει να είναι αποδέσμευση και από ΕΕ με προώθηση του μεταβατικού προγράμματος.*

Όσον αφορά την «αντίρρηση», γιατί να μην θέσουμε άμεσο στόχο την ταυτόχρονη αποδέσμευση από Ευρωζώνη και από ΕΕ, αφού έτσι κι αλλιώς στόχος είναι η σοσιαλιστική προοπτική, *είναι θέμα σωστής κατανόησης της σχέσης στρατηγικής και τακτικής.* Ο στρατηγικός στόχος της ριζοσπαστικής Αριστεράς είναι η ανατροπή των κυρίαρχων καπιταλιστικών σχέσεων κι ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός με προοπτική την κομμουνιστική κοινωνία. Το «μεταβατικό πρόγραμμα» είναι όχημα προώθησης του στρατηγικού στόχου, όχι με την έννοια των ξεχωριστών σταδίων, αλλά μιας «ενιαίας πορείας ριζοσπαστικών αλλαγών», χωρίς «σταθμούς αναμονής», με την εξασφάλιση ενεργητικής συμμετοχής και στήριξης του λαού σε κάθε σημαντικό βήμα αυτής της πορείας. *Σε κάθε περίπτωση δεν μπορούμε από στρατηγική άποψη, να μιλάμε για σοσιαλιστικό μετασχηματισμό παραμένοντας στα πλαίσια της ΕΕ.*

Ωστόσο το ζήτημα της άμεσης αποδέσμευσης από την Ευρωζώνη, παραμένει «κομβικό» για δύο πρόσθετους και σημαντικούς λόγους. *Πρώτον,* χωρίς την αποδέσμευση από την Ευρωζώνη-ευρώ δεν μπορεί να γίνει η έναρξη εφαρμογής του μεταβατικού προγράμματος και *δεύτερον* γιατί η αποδέσμευση από την ΕΕ, λαμβάνοντας υπ' όψιν την εμπειρία του «Brexit» της Βρετανίας, θα πάρει μερικά χρόνια σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες. Αντίθετα η αποδέσμευση από Ευρωζώνη μπορεί να γίνει με απόφαση της κυβέρνησης και άμεση εφαρμογή βασικών μέτρων του «μεταβατικού προγράμματος», με ανάκτηση της νομισματικής και σε μεγάλο βαθμό της οικονομικής κυριαρχίας.

Επίσης η αποδέσμευση από την Ευρωζώνη και προοπτικά από την ΕΕ, *φέρνει στο προσκήνιο το κρίσιμο ζήτημα των διεθνών σχέσεων μιας χώρας μέχρι τώρα μέλους της ΕΕ.* Σε μια περίοδο έντονων γεωπολιτικών ανακατατάξεων και αλλαγής συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ παλαιών και ανερχόμενων καπιταλιστικών κέντρων, τη δημιουργία νέων περιφερειακών ολοκληρώσεων (πολυμερείς συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου, κ.ά), κλιματικής αλλαγής, κ.ά, η εφαρμογή ανεξάρτητης και πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής ισότιμης συνεργασίας με όλες τις χώρες, αποκτά εξαιρετική σπουδαιότητα, για χώρες όπως η Ελλάδα. Οι ισχυρισμοί ότι η έξοδος από το ευρωσύστημα αποκόβει τη χώρα από την Ευρώπη είναι εν πολλοίς ανεδαφικοί. Υπάρχουν χώρες της Ευρώπης που δεν είναι στην ΕΕ, ενώ πολλές χώρες της ΕΕ δεν είναι ούτε καν μέλη της Ευρωζώνης.

²³. Αναλυτικότερα βλ. Βασάλος Γεώργιος (2013), «Μπορεί να εφαρμοστεί ένα αριστερό πρόγραμμα μέσα στην ΕΕ;», στο «Ευρώ ή Δραχμή; το Σχέδιο Β'», εκδ. «Κοροντζή», Αθήνα, σελ. 46-60.

Σε κάθε περίπτωση, με την αποδέσμευση θα υπάρχουν περισσότεροι βαθμοί ελευθερίας, για αξιοποίηση των δυνατοτήτων συνεργασίας με όλες τις χώρες μαζί και τις ευρωπαϊκές, στη βάση του αμοιβαίου οφέλους. Οι αμφισβητήσεις που προβάλλουν οι δυνάμεις του κατεστημένου και η καλλιέργεια ενός ιδεολογικού «σοκ και δέους» που προβάλλουν διάφοροι ιδεολόγοι των υπερεθνικών κέντρων, ότι τάχα μια μικρή χώρα δεν μπορεί να εφαρμόσει ανεξάρτητη και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, είναι συνέχεια όλων εκείνων των αντιλήψεων της παραμονής «πάση θυσία στο ευρώ» και των πρακτικών της υποταγής μικρότερων χωρών στα ιμπεριαλιστικά κέντρα προς εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων των κυρίαρχων ελίτ, εγχώριων και υπερεθνικών.

7.Άξονες ριζοσπαστικών αλλαγών με προοπτική το σοσιαλισμό

Η προώθηση μιας εναλλακτικής πολιτικής, με μορφή ριζοσπαστικού «Μεταβατικού Προγράμματος» υπέρβασης του νεοφιλελευθερισμού και ανοίγματος του δρόμου στη σοσιαλιστική προοπτική, θα πρέπει να συνδυάζει τις αναγκαίες αλλαγές σε εθνικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη θέση μιας χώρας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και τους περιορισμούς που απορρέουν από τις ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου, οι οποίες ωστόσο δεν πρέπει να αναιρούν, αλλά αντίθετα να ενισχύουν την εθνική και λαϊκή κυριαρχία. *Αφετηριακό βήμα υλοποίησης ενός «Μεταβατικού Προγράμματος», θεωρούμε κατ' αρχάς την ανάκτηση της χαμένης «εν πολλοίς» εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας, σε ρήξη με τις πολιτικές της Ευρωζώνης και την ΕΕ, θέτοντας ως προτεραιότητα τα λαϊκά συμφέροντα.* Με την αποδέσμευση από τη «φυλακή» της ευρωζώνης, μια χώρα δεν θα γίνει λιγότερο ευρωπαϊκή, αλλά αντίθετα θα ανακτήσει βαθμούς ελευθερίας στις σχέσεις της τόσο με τις χώρες της ΕΕ όσο και με τις άλλες χώρες του κόσμου, για ανάπτυξη τους στη βάση των αρχών της ισότιμης συνεργασίας και του αμοιβαίου οφέλους.

Οι κυριότεροι άξονες ενός «Μεταβατικού Προγράμματος» που θα μπορούσαν στις σημερινές συνθήκες, να ανοίξουν ελπιδοφόρους δρόμους σε χώρες της ΕΕ, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, αφορούν *κυρίως την: 1) Ανάκτηση της νομισματικής, δημοσιονομικής και οικονομικής κυριαρχίας. 2) Πρόγραμμα παραγωγικής ανόρθωσης, ψηφιακού και οικολογικού μετασχηματισμού της οικονομίας, πολύμορφης στήριξης των βιώσιμων ΜμΕ και δραστική μείωση της ανεργίας. 3) Αναδιανομή εισοδήματος υπέρ λαϊκών τάξεων, δικαιότερη κατανομή φορολογικών βαρών, κατάργηση προνομίων ολιγαρχίας, δραστική μείωση δημόσιου χρέους, κ.ά. 4) Εθνικοποίηση τραπεζικού συστήματος και μεγάλων επιχειρήσεων στρατηγικής σημασίας, προσανατολισμός αναπτυξιακής διαδικασίας στην κάλυψη των κοινωνικών αναγκών. 5) Ενίσχυση μισθών-συντάξεων, κοινωνικών δαπανών για υγεία, παιδεία, πρόνοια, πολιτισμό, περιβαλλοντική φροντίδα. 6) Εκδημοκρατισμός της δημόσιας διοίκησης και Δικαιοσύνης, αναβάθμιση αντιπροσωπευτικών θεσμών και εφαρμογή λαϊκής συμμετοχής. 7) Ανεξάρτητη, πολυδιάστατη, ενεργητική και φιλειρηνική εξωτερική πολιτική, ισότιμης συνεργασίας με όλες τις χώρες, απεξάρτηση από τις αμερικανο-νατοϊκές δεσμεύσεις, κ.ά.*

Η αποδέσμευση από την ευρωζώνη και η εφαρμογή προοδευτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση σε ρήξη με τις πολιτικές της ΕΕ, αποτελούν το πρώτο αποφασιστικό βήμα για μια διαφορετική μορφή οργάνωσης της

οικονομίας, που θα βασίζεται στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, της εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας, της εξασφάλισης θεμελιωδών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες και την ισότιμη συνεργασία και αλληλεγγύη με όλες τις χώρες και λαούς, ιδιαίτερα της Ευρώπης.²⁴ Η σημερινή ΕΕ δεν έχει σχέση με το όραμα μιας «Ευρώπης των λαών και των εργαζόμενων». Ακόμα και στην υποθετική περίπτωση που θα μπορούσε κάποτε να αποκτήσει ομοσπονδιακή μορφή τύπου «Ηνωμένων Πολιτειών», πάλι δεν θα άλλαζε κάτι στο κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο, εκτός ίσως από την αναβάθμιση της σημασίας της κοινής δράσης χωρών και λαών για την υπέρβαση της.

8. Συμμαχίες, ηγεμονία εργατικής τάξης, διεθνιστική αλληλεγγύη

Η άμεση αποδέσμευση από την Ευρωζώνη και η εφαρμογή του «Μεταβατικού Προγράμματος» σε ρήξη με τις πολιτικές της ΕΕ, αποτελεί ταυτόχρονα διαδικασία ιχνηλάτησης μιας πορείας υπέρβασης των κυρίαρχων καπιταλιστικών σχέσεων με προορισμό το σοσιαλισμό. Η ανάπτυξη κινήματος αντίστασης σε κάθε χώρα κατά των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της ΟΝΕ και ΕΕ, ο συντονισμός δράσης των αριστερών και ριζοσπαστικών δυνάμεων για την καπιταλιστική υπέρβαση και τη σοσιαλιστική προοπτική, μπορούν να στείλουν ελπιδοφόρο μήνυμα και να εμπνεύσουν τους αγώνες των άλλων λαών, για γενικότερες ανατροπές σε άλλες χώρες και συνολικά στην ΕΕ.

Αυτό που σήμερα προβάλλει ως κύριο ζητούμενο, είναι *πώς θα γίνει η αφύπνιση των λαϊκών δυνάμεων και πρώτα απ' όλα των δυνάμεων της μισθωτής εργασίας για να γίνει το πέρασμα της «γέφυρας», από την «αντικειμενική αναγκαιότητα», στην «ενεργή συνείδηση και δράση» και την μετατροπή της «δυνατότητας σε πραγματικότητα» (υπέρβαση καπιταλισμού). Οι αντικειμενικές συνθήκες (αυξανόμενη εκμετάλλευση και πολύμορφη επιθετικότητα του καπιταλισμού σε βάρος των δυνάμεων της εργασίας, η οικολογική κρίση, οι αυξανόμενες κοινωνικές και περιφερειακές ανισότητες, κá), λειτουργούν ως ένα είδος «βουκέντρας» και αφύπνισης των «κολασμένων της γης», για την απαλλαγή από τις σειρήνες της «συναίνεσης» και τις αυταπάτες «εξανθρωπισμού» του καπιταλισμού και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.*

Σε κάθε περίπτωση παραμένει πάντα επίκαιρη η διορατική επισήμανση του Μαρξ,²⁵ ότι «η κοινωνική επανάσταση του 19ου αιώνα δεν μπορεί να αντλήσει την ποιήσή της από το παρελθόν, αλλά από το μέλλον». Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τον 21^ο αιώνα, σε συνθήκες νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, ανάπτυξης ψηφιακών τεχνολογιών, συγκέντρωσης εισοδήματος και πλούτου σε λιγότερα χέρια, υγειονομική κρίση, κλιματική αλλαγή, κá.! Η δημιουργία σύγχρονου «πολιτικού υποκειμένου» που θα λειτουργεί ως δύναμη συσπείρωσης των λαϊκών δυνάμεων και ως μοχλός ανατροπής της υπάρχουσας «κατάστασης προγραμμάτων» και ως όχημα μετάβασης προς το «ιστορικά αναγκαίο», σε συνδυασμό με την εφαρμογή

²⁴. Βλ. Gafurov Said (2018), «Διεθνής Οικονομική Συνεργασία και Γεωπολιτικές Στρατηγικές στη Νότια Ευρώπη και περιοχή Μεσογείου», συλλογικός τόμος, «Προϋποθέσεις υπέρβασης Λιτότητας και Επιτροπείας», εκδ. Απαρσις-ΜΑΧΩΜΕ, Αθήνα, σελ. 38-44.

²⁵. Κ.Μαρξ, «18 Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», στο Κ.Μαρξ-Φ.Ένγκελς, Διαλεκτά Έργα, τομ.Α', Αθήνα, σελ. 285

«πολιτικής συμμαχιών» με ηγεμονία της εργατικής τάξης στο ευρύτερο μέτωπο ανατροπής, αποτελούν κρίσιμους παράγοντες, για το άνοιγμα του δρόμου προς την οικο-σοσιαλιστική και κομμουνιστική προοπτική.!